

 МАУП	ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ІМ.КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО	
Кафедра: <u>конституційного права, історії та теорії держави і права</u>	
Затверджую: Директор навчального підрозділу <hr/> (підпис) А. М. Кислий <hr/> (П.І.Б.) “ ____ ” _____ 2019 р.	Схвалено на засіданні кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права <hr/> (назва кафедри) Протокол № 8 від 28.03. 2019 р. Завідувач кафедри <hr/> _____ (підпис) А. М. Подоляка <hr/> (П. І. Б.)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ»

Статус дисципліни: **обов'язкова дисципліна**

Освітньо-професійна програма: Міжнародне право

Для напрямку: **29 Міжнародні відносини**

Спеціальність: **293 Міжнародне право**

Спеціалізація: -

Форма навчання: **заочна; Курс: 1, 2 (бакалавр); Семестр 2, 3**

Обсяг в кредитах ЄКТС/ Всього годин **1/90** за навчальним планом

- лекції (Л) **4**

- семінарські заняття (СЗ) **2**

- практичні заняття (ПЗ)

- індивідуально-консультативна робота (ІКР)

- самостійна робота студентів (СРС) **84**

Робоча програма навчальної дисципліни складена на основі навчальної програми дисципліни «Правові системи сучасності» к.ю.н., доцента кафедри Ровним В.В. (затверджена на засіданні кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права протокол № 8 від 28 березня 2019 року).

Розробник (-и) робочої програми навчальної дисципліни: Ровний В.В.

Київ МАУП 2019 р.

I. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ

Кожне політичне суспільство, кожна держава виробляє своє власне право в залежності від властивих йому характеристик, стану його розвитку, його філософії, ідеології, вірувань та прагнень. У певному змісті, право того чи іншого конкретного суспільства носить унікальний характер, будучи вираженням освоєної цим суспільством особливої концепції соціального порядку, а також підтвердженням того завдання, що суспільство покладає на право. Різним політичним суспільствам, різним країнам і навіть різним історичним епохам властиві різні державні правові системи зі своїми особливими базовими принципами, юридичними концепціями і категоріями, із своїми особливими побудовами, виконанням і призначенням правових норм.

У той же час, незважаючи на подібне різноманіття права різних країн, у ньому простежуються деякі подібні риси і певний технічний, політичний і культурний взаємозв'язок. Ретельне порівняльне дослідження дозволяє розподілити право різних країн по декількох великих групах права, іменованими системами права.

У сучасному світі посилюються інтеграційні процеси в багатьох сферах державного й громадського життя. Це відноситься і до правової сфери. Світове співтовариство й держави визнають важливе значення загально правових систем. Зростає інтерес до вивчення і взаємного використання досвіду розвитку національних законодавств, обміну правовою інформацією і науковими ідеями.

Тому основною метою даної дисципліни є одержання, оновлення і поглиблення узагальнених достовірних знань про правові системи сучасного світу, пізнання глибинних зв'язків державно-правового життя, котрі визначають його історичний рух. Спираючись на досягнення інших галузей наукового знання, дисципліна "Правові системи сучасності" формулює наукові закони, поняття та визначення державних і правових явищ, які надають можливість не тільки з'ясувати сутність, зміст і різновиди правових

сімей світу, а й використати отримані знання для здійснення прогресивних суспільних реформ.

1.2. Завдання дисципліни.

Навчальна дисципліна "Правові системи сучасності" досліджує загальні закономірності зародження, еволюційного розвитку правових систем, галузей та інститутів державного права, аналіз відомих дослідникам пам'яток права, усвідомлення студентами нерозривності європейсько-правової та світової традицій, яка має беззастережний вплив на формування правової системи України.

Студент повинен знати:

- порядок формування та становлення правових систем сучасності;
- поняття правової системи;
- класифікацію основних правових систем сучасності;
- джерела права в основних правових системах сучасності;
- типологічні особливості правової системи України.

Студент повинен вміти:

- належним чином опанувати запропоновану літературу;
- виокремлювати, аналізувати філософські та теоретичні засади правової системи певної країни, адаптувати їх стосовно конкретних особливостей вітчизняної правової системи;
- проводити ґрунтовний порівняльний аналіз окремої конкретно взятої правової ситуації в умовах різних систем права;
- працювати з джерелами права, що належать до різних правових систем, орієнтуватися в особливостях правил юридичної техніки;
- розрізняти, виокремлювати, обирати необхідні та достатні загальні, філософські, загальнонаукові, частково-наукові та спеціальні методи юридичних компаративних наукових досліджень, адаптувати їх стосовно особливостей предмету та завдань власного дослідження.

1.3 Місце дисципліни у структурно-логічній схемі.

Є юридичною дисципліною теоретичного напрямку.

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
«Правові системи сучасності»

№	Курс 1-2 Семестр 2-3 Всього годин у семестрі 90 Теми	Кількість годин, з них					Примітка	
		Лек- ції (Л)	Семін зан. (СЗ)	Пр., лаб. зан. (ПЗ, ЛЗ)	Інд- конс. роб. (ІКР)	Сам. роб. студ. (СРС)		Форма Контролю
Модуль I. Характеристика правових систем сучасності								
1.	Правова система: поняття і структура.	4	2			8	У, ПК,	
2.	Класифікація правових систем сучасності.					8	У, ПК,	
3.	Значення правового звичаю в основних правових системах.					8	У, ПК,	
4.	Роль судової практики в романо-германському, англосаксонському та мусульманському праві.					8	У, ПК,	
5.	Закон як джерело права в основних правових системах.					10	У, ПК,	
6.	Правова доктрина в романо-германському, англосаксонському та мусульманському праві.					8	У, ПК,	
7.	Правові системи, наближені до романо-германської (континентальної) правової сім'ї.					8		
8.	Релігійні правові системи.					8		
9.	Традиційні правові системи.					8		
10.	Типологічні особливості правової системи України.					10		
	ВСЬОГО	4	2			84		

Форми контролю:

Усне опитування – У

Тестування – Т

Перевірка конспектів – ПК

Перевірка завдань для самостійної роботи – СР

Контрольні роботи – КР

Колоквіум - К

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
для підготовки фахівців за ОКР «бакалавр»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 1	<u>Галузь знань</u> 29 Міжнародні відносини	Теоретична	
	<u>Спеціальність:</u> 293 Міжнародне право		
Модулів – 1	<u>Спеціалізація:</u> -	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		1-й, 2-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ <small>(назва)</small>		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		2-й, 3-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних самостійної роботи студента -	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	год.	4 год.
		Практичні, семінарські	
		год.	2 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		год.	84 год.
Індивід.консультац.робота: год.			
Вид контролю: залік			

III. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ ЗА МОДУЛЯМИ

Модуль I. Характеристика правових систем сучасності

1. Правова система: поняття і структура.
2. Класифікація правових систем сучасності.
3. Значення правового звичаю в основних правових системах.
4. Роль судової практики в романо-германському, англосаксонському та мусульманському праві.
5. Закон як джерело права в основних правових системах.
6. Правова доктрина в романо-германському, англосаксонському та мусульманському праві.
7. Правові системи, наближені до романо-германської (континентальної) правової сім'ї.
8. Релігійні правові системи.
9. Традиційні правові системи.
10. Типологічні особливості правової системи України.

IV. ПЛАНИ ЛЕКЦІЙ

Змістовний модуль № 1.

Характеристика правових систем сучасності

Тема 1. Правова система: поняття і структура

Поняття «система права» і «правова система». Структура правової системи та її елементи.

Поняття джерела права. Класифікація джерел права за різними критеріями. Матеріальні, соціальні та інші джерела права.

Поняття та зміст форми права. Класифікація форм права.

Загальне та особливе у форм та джерел права. Ототожнення «форми права» і «джерела права» на формально-юридичному рівні.

Література:[1-23]

Тема 2. Класифікація правових систем сучасності

Необхідність і важливість класифікації національних правових систем. Критерії класифікації правових систем. Різні підходи до класифікації правових систем (Р. Давид; К. Цвайгерт, Г. Кьотц; М. Глендон, М. Гордон, К. Осаке; Ю. Тихомиров, М. Марченко, А. Саїдов).

Види критеріїв класифікації національних правових систем. Форми (джерела) права як критерій класифікації правових систем. Правова сім'я. Види правових сімей. Основні та «периферійні» правові системи. Відносний характер класифікації національних правових систем. Зближення та уніфікація національних правових систем. Юридичні засоби уніфікації різних правових систем.

Література:[3, 5-7, 17, 18]

Тема 3. Значення правового звичаю в основних правових системах

Звичай як джерело права. Місце правового звичаю серед інших джерел романо-германського права. Шляхи легітимації звичаю державою. Звичай на додаток до закону, замість закону, всупереч закону.

Роль звичаю у сучасному англосаксонському праві. Ознаки правового звичаю (за В.Блекстоуном). Види правових звичаїв.

Звичай у сучасному мусульманському праві. Регулятивна роль традицій.

Література: [3, 6, 16, 17, 21, 25, 27, 63, 89]

Тема 4. Роль судової практики в романо-германському, англосаксонському та мусульманському праві

Судова практика в романо-германській правовій сім'ї. Особливості правотворчої діяльності судів.

Прецедент як джерело права в англосаксонській правовій сім'ї. Вирішальна роль прецеденту у створенні та функціонуванні права в Англії. Переваги та недоліки прецеденту. Види судових прецедентів: обов'язкові та необов'язкові. Структура судового прецеденту. Принцип обов'язкового дотримання прецедентів. Інститут перегляду (скасування) прецеденту.

Вплив діяльності суддів на процес становлення і розвитку мусульманського права.

Література: [3, 5-7, 12, 17, 25, 27, 31, 33, 56, 63, 74, 77, 84, 89, 98]

Тема 5. Закон як джерело права в основних правових системах

Роль закону в романо-германській правовій сім'ї. Нормативно-правові акти та критерії їх класифікації. Роль конституції та конституційних законів у формуванні романо-германського права. Система законодавства. Кодифікація.

Закон як джерело права в англосаксонській сім'ї. Домінуюча роль конституційних законів. Види статутів парламенту. Делеговане законодавство. Переваги та недоліки делегованого законодавства.

Кодифікація і зростання ролі законодавства в мусульманському праві.

Література: [3, 7, 12, 17, 22, 24, 25, 27, 32, 63, 66, 77, 89, 98]

Тема 6. Правова доктрина в романо-германському, англосаксонському та мусульманському праві

Поняття правової доктрини. Її місце в системі джерел романо-германського права. Роль глосаторів та коментаторів в рецепції римського права. Вплив доктрини на законотворчість та правозастосування.

Значення доктрини в англосаксонській правовій сім'ї. Роль праць визначних вчених-правознавців у розвитку загального права. Види правових доктрин в англосаксонському праві.

Роль правової доктрини в мусульманському праві.

Література: [3, 7, 12, 17, 22, 24, 25, 63, 77, 89, 98]

Тема 7. Правові системи, наближені до романо-германської (континентальної) правової сім'ї

Особливості скандинавського права, що наближають його до романо-германської правової сім'ї. Система джерел скандинавського права. Датський та шведський напрямки у розвитку скандинавського права.

Латиноамериканські правові системи. Джерела права в латиноамериканських правових системах. Дуалізм латиноамериканського права. Відмінності латиноамериканських правових систем від романо-германської правової сім'ї.

Особливості японської правової системи, її дуалізм. Поєднання традиційних норм та принципів романо-германського права. Кодифікація японського права XIX-XX століть.

Правові системи соціалістичних країн. Основні джерела соціалістичного права, їх подібність до джерел романо-германського права. Закон в системі джерел соціалістичного права. Взаємозв'язок законів з іншими нормативно-правовими актами.

Література: [3, 5-7, 12, 17, 40, 101]

Тема 8. Релігійні правові системи

Багатофункціональний характер релігійних правових систем. Іудейське право. Риси, що відрізняють його від інших релігійних правових систем. Принципи іудейського права: поняття та види. Джерела іудейського права. Особливості взаємодії іудейського релігійного права із сучасним світським правом Ізраїлю.

Загальна характеристика індуського права. Джерела індуського права. Специфіка взаємодії релігійного індуського права із сучасним світським правом Індії. Кодифікація індійського права під впливом англійського права. Рецепція англійського права.

Канонічне право, його джерела. Вплив канонічного права на становлення романо-германського та загального права.

Література: [3, 5, 6, 12, 17, 47, 60, 108]

Тема 9. Традиційні правові системи

Правова система Китаю, її особливості. Основні засади китайського права: конфуціанство, легізм. Кодифікація китайського права. Сучасне право Китаю.

Правові системи країн Африки: загальні особливості. Основні джерела права. Вплив європейського права на правові системи країн Африки.

Література: [3, 5, 6, 55, 79, 82, 86]

Тема 10. Типологічні особливості правової системи України

Основні риси постсоціалістичних правових систем. Перехідний характер правової системи сучасної України. Особливості нормативно-правових актів. Процес зближення правової системи України з романо-германською правовою сім'єю.

Література: [12, 17, 107]

V. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ «ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ» ЯК НАУКИ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Теоретична частина:

1. Дайте визначення поняття "правова система". Визначте основні риси правової системи.
2. Які ви знаєте основні елементи структури правової системи?
3. У чому полягає суть поняття джерела права, взаємозалежність з поняттям форми права?
4. Які функції правової системи вам відомі? Охарактеризуйте їх.

Практична частина:

Вирішити тестові завдання:

1. Визначити, яке з наведених визначень найбільш повно розкриває це поняття:
  - а) правова система — це цілісний комплекс взаємопов'язаних правових явищ — юридичних засобів, що призначені для регулювання суспільних відносин;
  - б) правова система — це сукупність національних правових систем, які об'єднує спільність походження джерел права, основних правових понять, методів та способів розвитку;
  - в) правова система — це цілісний комплекс взаємопов'язаних правових явищ — юридичних засобів, що призначені для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, які виникають внаслідок такого регулювання.
2. До статичних елементів структури правової системи належать:
  - а) система права;
  - б) система законодавства;
  - в) юридична практика;
  - г) юридичні установи;

д) принципи права.

3. До динамічних елементів структури правової системи належать:

а) правотворчість;

б) правореалізація;

в) юридична практика;

г) правові відносини;

д) юридичні установи.

4. Функціями правової системи є:

а) інтегративна;

б) охоронна;

в) комунікативна;

г) регулятивна;

д) реєстраційна.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати реферат на тему: "Співвідношення понять "система права" та "правова система".

2. Підготувати доповідь на тему: "Джерела (форми) права: поняття та класифікація".

3. Написати есе на тему: "Право як унікальне надбання західної цивілізації".

Література: [2; 3; 18; 22; 24; 45; 48; 53; 59-61; 63-66; 70; 71; 74; 83; 86-89; 100; 102; 103; 106; 110]

ТЕМА 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СУЧАСНОСТІ

Теоретична частина:

1. Дайте визначення поняття «Правова система» у різних науках; охарактеризуйте її вплив на соціальні відносини.

2. Класифікуйте правові системи сучасності.

3. Право, як елемент правових систем сучасності.
4. Правосвідомість, як елемент правових систем.
5. Юридична практика, як елемент правових систем.
6. Юридична діяльність як елемент правових систем.
7. Вплив правових систем на економічні відносини.
8. Вплив правових систем на політичні відносини.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати реферат на тему: «Основні підходи до класифікації правових систем».
2. Підготувати доповідь на тему: «Критерії класифікації правових систем сучасності».
3. Законспектувати питання:
  - Особливості класифікації правових систем сучасності за Рене Давидом.
  - Класифікація правових систем за К. Цвайгертом та Г. Кьотцом.
  - Романо-германська правова сім'я та римське право.
4. Написати есе на тему: «Західна традиція праворозуміння».
5. Підготувати реферат на тему: «Зближення та уніфікація національних правових систем».

Література: [2; 3; 18; 22; 24; 45; 48; 53; 59-61; 63-66; 70 71; 74; 83; 86-89; 100; 102; 103; 106; 110]

ТЕМА 3. ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ В ОСНОВНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

Теоретична частина:

1. Правова система у працях іноземних правознавців.
2. Правова система, система права, система законодавства.
3. Звичай та його роль в основних правових системах сучасного світу.

Завдання для самостійної роботи

1. Законспектувати питання:

- Значення правового звичаю в мусульманському праві.

Література: [4; 6; 8; 16; 22; 48; 49; 51; 63; 68; 84; 85; 96]

ТЕМА 4. РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОМУ, АНГЛОСАКСОНСЬКОМУ ТА МУСУЛЬМАНСЬКОМУ ПРАВІ

Теоретична частина:

1. Сутність французької доктрини щодо ролі судової практики.
2. Сутність німецьких правових традицій щодо ролі судової практики.
3. Правотворча роль судової практики в Іспанії.
4. Роль судового прецеденту як джерела права в Швейцарії.
5. Сучасний варіант доктрини обов'язкового судового прецеденту.
6. Вплив діяльності суддів на процес становлення і розвитку мусульманського права.

Практична частина:

1. Підготувати реферат на тему: «Судова практика в романо-германській правовій сім'ї».
2. Підготувати доповідь на тему: «Вирішальна роль прецеденту у створенні та функціонуванні права в Англії».

Завдання для самостійної роботи

1. Законспектувати питання:

- Переваги та недоліки прецеденту.

Література: [7; 9-11; 13; 14; 22; 33; 39; 49; 62; 63; 67; 79; 80; 84; 104]

ТЕМА 5. ЗАКОН ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В ОСНОВНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

Теоретична частина:

1. Джерела права в сучасних правових системах.
2. Закон як джерело права.
3. Роль прецеденту як джерела права.

Практична частина:

1. Підготувати реферат на тему: «Роль закону в романо-германській правовій сім'ї».
2. Підготувати доповідь на тему: «Роль конституції та конституційних законів у формуванні романо-германського права».
3. Підготувати реферат на тему: «Закон як джерело права в англосаксонській сім'ї».
4. Підготувати доповідь на тему: «Місце і роль законів у системі джерел англосаксонського (англо-американського) права».

Завдання для самостійної роботи

1. Законспектувати питання:

- Принцип верховенства парламенту в праві Великобританії.
- Особливості розвитку загального права в США.
- Загальне право та право справедливості в англосаксонському (англо-американському) праві.
- Роль законодавства у правовій системі США.
- Виникнення конституційного контролю в США.
- Вплив англосаксонського (загального) права на розвиток права у світі.
- Європейські правові традиції: спільні риси англосаксонської та романо-германської правових сімей.
- Західна і східна традиції європейського права.
- Система нормативно-правових актів у романо-германському праві.
- Вплив романо-германського права на розвиток права у світі.

Література: [6-8; 10; 12; 14; 22; 33; 35-37; 40; 44; 46; 48; 50; 63; 67; 78; 84; 91; 102]

ТЕМА 6. ПРАВОВА ДОКТРИНА В РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОМУ, АНГЛОСАКСОНСЬКОМУ ТА МУСУЛЬМАНСЬКОМУ ПРАВІ.

Теоретична частина:

1. Місце правової доктрини в системі джерел романо-германського права.
2. Вплив доктрини на законотворчість та правозастосування.
3. Значення доктрини в англосаксонській правовій сім'ї.
4. Роль правової доктрини в мусульманському праві.

Практична частина:

1. Підготувати реферат на тему: «Роль глосаторів та коментаторів в рецепції римського права».
2. Підготувати доповідь на тему: «Роль праць визначних вчених-правознавців у розвитку загального права».

Завдання для самостійної роботи

1. Законспектувати питання:
  - Роль правової доктрини в мусульманському праві.
  - Види правових доктрин в англосаксонському праві.

Література: [10, 22, 48, 49, 51, 63, 67, 84, 95-97, 103]

ТЕМА 7. ПРАВОВІ СИСТЕМИ, НАБЛИЖЕНІ ДО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ (КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ) ПРАВОВОЇ СІМ'Ї.

Теоретична частина:

1. Формування латиноамериканського права.
2. Особливості і сучасні тенденції латиноамериканського права.
3. Джерела латиноамериканського права.
4. Формування скандинавського права.
5. Правова співпраця скандинавських держав.
6. Джерела права Скандинавських країн.

Практична частина:

1. Підготувати реферат на тему: «Цивільний кодекс Чилі.».

2. Підготувати доповідь на тему: «Інтеграційні процеси в Латинській Америці».
3. Підготувати реферат на тему: «Акти делегованого законодавства у Латинській Америці: особливості застосування».
4. Підготувати доповідь на тему: «Омбудсман: народжений у Скандинавії».

Завдання для самостійної роботи

1. Законспектувати питання:
  - Особливості судових систем латиноамериканських держав.
  - Шведський та Датський кодекси – основа для формування скандинавського права.
  - Особливості судової системи скандинавських країн.

Література: [8, 22, 48, 63, 64, 71, 101]

ТЕМА 8. РЕЛІГІЙНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ

Теоретична частина:

1. У чому проявляється багатофункціональний характер релігійних правових систем?
2. Які риси відрізняють іудейське право від інших релігійних правових систем?
3. Кодифікація індійського права під впливом англійського права.
4. Вплив канонічного права на становлення романо-германського та загального права.

Практична частина:

1. Підготуйте реферат на тему: «Принципи іудейського права: поняття та види».
2. Підготуйте доповідь на тему: «Загальна характеристика індуського права».

3. Підготуйте реферат на тему: «Специфіка взаємодії релігійного індуського права із сучасним світським правом Індії».

4. Напишіть есе на тему: «Вплив канонічного права на становлення романо-германського та загального права».

Завдання для самостійної роботи

1. Багатофункціональний характер релігійних правових систем.

2. Особливості взаємодії іудейського релігійного права із сучасним світським правом Ізраїлю.

3. Кодифікація індійського права під впливом англійського права.

4. Рецепція англійського права.

Література [8; 16; 21; 22; 27; 30; 38; 42; 43; 46; 48; 63; 64; 69; 71; 84; 85;

97; 98; 104; 108]

ТЕМА 9. ТРАДИЦІЙНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ

Теоретична частина:

1. Особливості традиційних правових систем, їх групи.
2. Китайське право: періодизація і характеристика.
3. Формування правової системи Японії: періодизація і характеристика.
4. Джерела сучасного японського права. Судова система Японії.
5. Традиційне африканське право. Кодекси звичаєвого права.

Практична частина:

1. Підготуйте реферат на тему: «Писані закони Стародавнього Китаю».
2. Підготуйте доповідь на тему: «Судова системи КНР».
3. Напишіть есе на тему: «Еволюція африканського звичаєвого права»
4. Підготуйте реферат на тему: «Правова система Танзанії».

Завдання для самостійної роботи

1. Філософські основи китайського праворозуміння.
2. Судова система Японії.
3. Перші письмові правові пам'ятки Японії.
4. Конституційний процес у КНР.
5. Матримоніальне право Балі Західного Камеруну.
6. Звичаєве право Танзанії.

Література: [18, 22, 73, 77, 81, 82]

ТЕМА 10. ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Теоретична частина:

1. Роль судової практики в правовій системі України.
2. Правова доктрина у правовій системі України.

Практична частина:

1. Підготуйте реферат на тему: «Перехідний характер правової системи сучасної України».
2. Підготуйте доповідь на тему: «Процес зближення правової системи України з романо-германською правовою сім'єю».
3. Законспектувати наступне питання:
  - Основні риси постсоціалістичних правових систем.

Література[18, 24, 107]

VI. ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Основні підходи до класифікації правових систем.
2. Право як унікальне надбання західної цивілізації.
3. Зближення та уніфікація національних правових систем.
4. Головні етапи розвитку романо-германської правової сім'ї.
5. Роль університетів у розвитку романо-германського права.
6. Вплив романо-германського права на розвиток права у світі.

7. Головні етапи становлення та розвитку англосаксонського права.
8. Особливості розвитку загального права в США.
9. Вплив англосаксонського (загального) права на розвиток права у світі.
10. Західна і східна традиції європейського права.
11. Історія виникнення та основні риси мусульманського права.
12. Датський та шведський напрямки у розвитку скандинавського права.
13. Особливості становлення та розвитку правових систем країн Латинської Америки.
14. Вплив європейського права на формування правової системи Японії.
15. Принципи іудейського права: поняття та види.
16. Вплив канонічного права на становлення романо-германського та загального права.
17. Вплив загальносвітових тенденцій правового розвитку на традиційні правові системи.
18. Основні риси постсоціалістичних правових систем.
19. Перехідний характер правової системи сучасної України.
20. Особливості інтеграції правової системи України в романо-германську правову сім'ю.
21. Правові системи соціалістичних країн: загальна характеристика.
22. Загальна характеристика правових систем традиційного типу.
23. Європейські правові традиції: спільні риси англосаксонської та романо-германської правових сімей.
24. Значення правової доктрини в правовій системі України.
25. Роль судової практики в правовій системі України.
26. Рецепція англійського права правовою системою Індії.
27. Взаємодія мусульманського релігійного та сучасного світського права.
28. Основні джерела канонічного права.
29. Виникнення конституційного контролю в США.
30. Загальна характеристика сучасного права Китаю.

VII. ІНДИВІДУАЛЬНО-КОНСУЛЬТАТИВНА РОБОТА.

Індивідуально-консультативна робота передбачає проведення індивідуальних та групових консультацій із студентами, які недостатньо засвоїли навчальний матеріал з курсу «Правові системи сучасності», а також відпрацювання студентами пропущених занять та незадовільних оцінок.

VIII. МЕТОДИКИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ.

Активізація вивчення студентами дисципліни «Правові системи сучасності»:

а) прищеплення у студентів навичок самостійно опрацьовувати навчальну та наукову літературу в процесі підготовки до питань, що виносяться на семінарське заняття, а також в процесі самостійного написання рефератів;

б) заохочення студентів до активної роботи по обговоренню питань з дисципліни «Правові системи сучасності»;

в) прищеплення їм навичок творчо мислити, самостійно формулювати, викладати та аргументувати свої думки;

г) вироблення у студентів здатності зв'язувати та самостійно аналізувати методичні факти й події;

д) формування в студентів здібностей щодо перетворення одержаних знань в повсякденну правомірну поведінку, застосовувати їх при вирішенні юридично значимих життєвих ситуацій.

Під час першого заняття викладач ознайомлює студентів з основними вимогами, що ставляться з боку кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права щодо підготовки до семінарських занять.

При підготовці до семінарських занять студент вивчає рекомендовану літературу. В робочому зошиті він конспектує найбільш важливі джерела згідно з планом, передбаченим для семінарських занять, складає розгорнутий план чи тези виступу.

Семінарські заняття можуть проходити в різних формах: усного опитування, співбесіди, творчої дискусії, заслуховування підготовлених рефератів, перевірки завдань для самостійної роботи, перевірки конспектів, поточних контрольних робіт та ін.

Вивчення найбільш важливих і складних питань передбачає підготовку студентами рефератів по темах, які додаються до плану семінарського заняття. При підготовці реферату студенти мають використовувати не тільки основну, але й додаткову літературу. Найбільш ґрунтовні реферати заслуховуються на семінарських заняттях, а також використовуються у проведенні студентських наукових конференцій.

До кожного семінарського заняття пропонуються питання для самостійної роботи і самоконтролю студентів, підготовка відповідей на які є обов'язковою. Відповіді на питання для самостійної роботи і самоконтролю викладаються в письмовій формі в зошиті для самостійних завдань. З метою перевірки ступеню засвоєння матеріалу та здатності самостійно і творчо мислити для виконання деяких завдань студентам пропонується така форма роботи, як виконання схем та ілюстрацій до пройденого матеріалу. Це передбачає ознайомлення з додатковою літературою.

В кінці семінарського заняття викладач робить висновок з питань теми, відмічає позитивні і негативні сторони у відповідях студентів, виставляє оцінки, дає завдання на наступне заняття.

ІХ. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Об'єктами контролю є навчальна діяльність студентів на семінарських заняттях, де перевіряються ступінь засвоєння ними матеріалу викладеного в лекціях, закріпленого під час самостійної підготовки та індивідуальної роботи з додатковою літературою і джерелами українського права.

До контрольних заходів відноситься поточний, модульний та підсумковий контроль.

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських занять та виконання рубіжних контрольних робіт і практичних завдань і має своєю метою перевірку рівня знань у студентів по засвоєнню ними матеріалів, передбачених програмою курсу „Римське право».

Під час семінарських занять застосовуються такі засоби контролю:

- усне опитування з питань передбачених планами семінарських занять;
- перевірка самостійної роботи, ведення план-конспектів занять ;
- виконання практичних завдань.

Рубіжна контрольна робота складається з трьох питань згідно варіантів і виконується письмово.

Модульний контроль здійснюється усно, або письмово за всіма темами модуля (з двох-трьох питань).

Підсумковий контроль здійснюється при проведенні заліків та іспитів.

Питання для самоконтролю

1. Правова система: поняття, риси.
2. Структура правової системи та її елементи.
3. Функції правової системи.
4. Джерела (форми) права: поняття, класифікація.
5. Підходи до класифікації правових систем.
6. Класифікація за Р. Давидом.
7. Класифікація правових систем за К.Цвайгертом та Г. Кьотцом.
8. Західна традиція праворозуміння.
9. Зближення та уніфікація національних правових систем.
- 10.Правова сім'я: поняття і види.
- 11.Романо-германська правова сім'я, її сутність та особливості.
- 12.Етапи розвитку романо-германської правової сім'ї.
- 13.Роль університетів у розвитку романо-германського права.
- 14.Романо-германська правова сім'я та римське право.
- 15.Поділ романо-германського права на публічне та приватне.

- 16.Право романське та германське: спільні та відмінні риси.
- 17.Джерела романо-германського права.
- 18.Роль правового звичаю в романо-германській правовій сім'ї.
- 19.Значення судової практики в романо-германському праві.
- 20.Правова доктрина в романо-германській правовій сім'ї.
- 21.Закон в системі джерел романо-германського права.
- 22.Система нормативно-правових актів в романо-германському праві.
- 23.Кодифікація в романо-германському праві.
- 24.Вплив романо-германського права на розвиток права у світі.
- 25.Особливості становлення та розвитку англосаксонського права.
- 26.Джерела англосаксонського права.
- 27.Роль правового звичаю в англосаксонській правовій сім'ї.
- 28.Судовий прецедент як основне джерело англосаксонського (англо-американського права).
- 29.Місце і роль законів в системі джерел англосаксонського (англо-американського) права.
- 30.Делеговане законодавство в англосаксонському праві.
- 31.Значення правової доктрини в англосаксонському (англо-американському) праві.
- 32.Взаємодія закону і прецеденту в правових системах Великобританії і США.
- 33.Особливості конституції Великобританії.
- 34.Принцип верховенства парламенту в праві Великобританії.
- 35.Особливості розвитку загального права в США.
- 36.Загальне право та право справедливості в англосаксонському (англо-американському) праві.
- 37.Конституція США: загальна характеристика.
- 38.Роль законодавства у правовій системі США.
- 39.Виникнення конституційного контролю в США.
- 40.Вплив англосаксонського (загального) права на розвиток права у світі.

- 41.Європейські правові традиції: спільні риси англосаксонської та романо-германської правових сімей.
- 42.Західна і східна традиції європейського права.
- 43.Історія виникнення та основні риси мусульманського права.
- 44.Коран, суна, іджма, кійас — «чотири корені» мусульманського права.
- 45.Джерела мусульманського права.
- 46.Значення правового звичаю в мусульманському праві.
- 47.Роль правової доктрини в мусульманському праві.
- 48.Вплив діяльності суддів на процес становлення і розвитку мусульманського права.
- 49.Кодифікація і зростання ролі законодавства в мусульманському праві.
- 50.Взаємодія мусульманського релігійного та сучасного світського права.
- 51.Вплив загальносвітових тенденцій правового розвитку на мусульманське право.
- 52.Особливості скандинавського права.
- 53.Система джерел скандинавського права.
- 54.Датський та шведський напрямки у розвитку скандинавського права.
- 55.Латиноамериканські правові системи: загальна характеристика.
- 56.Джерела права в латиноамериканських правових системах.
- 57.Дуалізм латиноамериканського права.
- 58.Особливості японської правової системи, її дуалізм.
- 59.Джерела права в японській правовій системі.
- 60.Кодифікація японського права ХІХ-ХХ століть.
- 61.Правові системи соціалістичних країн: загальна характеристика.
- 62.Основні джерела соціалістичного права.
- 63.Закон в системі джерел соціалістичного права.
- 64.Релігійні правові системи: загальна характеристика.
- 65.Іудейське право: основні риси.
- 66.Принципи іудейського права: поняття та види.
- 67.Джерела іудейського права.

68. Особливості взаємодії іудейського релігійного права із сучасним світським правом Ізраїлю.
69. Загальна характеристика індуського права.
70. Джерела індуського права.
71. Специфіка взаємодії релігійного індуського права із сучасним світським правом Індії.
72. Рецепція англійського права правовою системою Індії.
73. Канонічне право, його джерела.
74. Вплив римського права на процес розвитку системи канонічного права.
75. Вплив канонічного права на становлення романо-германського та загального права.
76. Загальна характеристика правових систем традиційного типу.
77. Правова система Китаю, її особливості.
78. Основні засади китайського права.
79. Кодифікація китайського права XIX-XX століть.
80. Сучасне право Китаю.
81. Правові системи країн Африки: загальні особливості.
82. Основні джерела права у традиційних правових системах.
83. Вплив загальносвітових тенденцій правового розвитку на традиційні правові системи.
84. Основні риси постсоціалістичних правових систем.
85. Перехідний характер правової системи сучасної України.
86. Конституція України, її юридичні властивості.
87. Основні джерела права в Україні.
88. Роль судової практики в правовій системі України.
89. Правова доктрина у правовій системі України.
90. Процес зближення правової системи України з романо-германською правовою сім'єю.

Х. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. *Алексеев С. С.* Право: азбука — теория — философия: опыт комплексного исследования. Москва, 1999.
2. *Алексеев С. С.* Право на пороге нового тысячелетия: Некоторые тенденции мирового правового развития — надежда и драма современной эпохи. Москва, 2000.
3. Бехруз, Хашматулла. Порівняльне правознавство / Х. Бехруз. Одеса: Фенікс, 2009. 464 с.
4. *Гелей С. Д., Рутар С. М.* Політико-правові системи світу: навч. посіб. Київ, 2006.
5. *Давид Р., Жоффре – Спиннози К.* Основные правовые системы современности. Москва, 1999.
6. *Дмитрієв А. І., Шепель А. О.* Порівняльне правознавство: навч. посібник. Київ, 2003.
7. *Марченко М. Н.* Курс сравнительного правоведения. Москва, 2002.
8. *Оборотов Ю. Н.* Традиции и новации в праве. Одесса, 2001.
9. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. / Под ред. М. Н. Марченко. Москва, 1998.
10. *Оніщенко Н. М.* Правова система: проблеми теорії. Київ, 2002.
11. *Осакве К.* Сравнительное правоведение в схемах: Общая и особенная части: Учеб.-практ. Пособие. Москва, 2000.
12. Порівняльне правознавство у таблицях: навчальний посібник / Петришин О.В., О.В.Зінченко, Лукянов Д.В., Погребняк С.П. Харків: Право, 2016. 164 с.
13. Порівняльне правознавство. Підручник / С.П. Погребняк С.П., Д.В. Лук'янов, І.О. Биля–Сабадаш та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2012. 272 с.

14. Проблемы общей теории государства и права: Учеб. Для вузов / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. Москва, 1999.

15. Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира. Москва, 1993.

16. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): Учеб. / Под ред. В. А. Туманова. Москва, 2000.

17. Савчин М. В. Порівняльне правознавство. Загальна частина: Навчальний посібник. Москва, 2005.

18. Синюков В. Н. Правовые системы и правовые семьи // Теория государства и права: курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. Москва, 1999.

19. Теория государства и права: Учеб. / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. Москва, 1998.

20. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва, 1997.

21. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. Москва, 1996.

22. Тихомиров Ю. А. Право: национальное, международное, сравнительное. *Государство и право*. 1999. № 8. С. 5–12.

23. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Москва, 1998. Т. 1: Основы.

Додаткова:

24. Алебастрова И. А. Основы американского конституционализма. Москва, 2001.

25. Аннерс Э. История европейского права. Москва, 1994.

26. Арден Ф. Франция: государственная система. Москва, 1994.

27. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Москва, 1994.

28. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. Київ., 1999.

29. Боботов С.В. Конституционная юстиция (сравнительный анализ). Москва, 1994.

- 30.Боботов С. В., Жигачев И. Ю. Введение в правовую систему США. Москва, 1997.
- 31.Богдановская И. Ю. Судейское право и его современная роль. *Право и демократия: Межвузовский сборник научных трудов*. Москва, 1995.
- 32.Богдановская И. Ю. Закон в английском праве. Москва, 1987.
- 33.Богдановская И. Ю. Судебный прецедент как категория общего права. *Право и политика*. 2002. № 7 (31). С. 18–23.
- 34.Богдановская И. Ю. Правовые системы Канады, Австралии и Новой Зеландии: особенности развития. *Право и политика*. 2002. № 8 (31). С. 21–25.
- 35.Бостан С. К., Тимченко С. М. Державне право зарубіжних країн. Київ, 2005.
- 36.Вишневский А. А. Каноническое право в Западной Европе. Москва, 1994.
- 37.Гарнер Д. Великобритания. Центральное и местное управление. Москва, 1984.
- 38.Георгіца А. З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн. Чернівці, 1994.
- 39.Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн. Тернопіль, 2003.
- 40.Горохов С. Индуизм, общество, государство. *Азия и Африка сегодня*. 1999. № 12 (509). С. 13–19.
- 41.Денисов В. Н. Системы права развивающихся стран. Киев, 1978.
- 42.Евдокимов В.Б. Местные органы власти в зарубежных странах. Екатеринбург, 1997.
- 43.Жалинский А., Рерихт А. Введение в немецкое право. Москва, 2001.
- 44.Жданов Н. В. Исламская концепция и миропорядок. Москва, 1991.
- 45.Избирательные системы стран мира. Формирование парламентов, выборы президентов /Под ред. П.И. Савицкого. Екатеринбург, 1993.
- 46.Избирательные системы стран мира. Формирование парламентов. Выборы президентов / Отв. ред. П.И. Савицкий. Екатеринбург, 1999.
- 47.Ислам. Краткий справочник. Москва, 1983.
- 48.Испания. Конституция и законодательные акты. Москва, 1982.

49. История государства и права зарубежных стран / Под общ. ред. Н. А. Крашенинниковой и О. А. Жидкова. Москва, 1999.
50. *Карри Дэвид П.* Конституція Сполучених Штатів Америки / Пер. з англ. О. М. Мокровольського. Київ, 1993.
51. Конституции государств Европейского Союза. Москва, 1999.
52. Конституции зарубежных государств. Москва, 1996.
53. Конституционное право зарубежных стран / Под ред. М.В. Баглая, Ю.Н. Лейбо, Л.М. Энтина. Москва, 2005.
54. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / Под ред. Б.А. Страшуна. Москва, 2005. Т. 1-2.
55. *Крашенинникова Н. А.* Индусское право. История и современность. Москва, 1982.
56. *Кросс Р.* Прецедент в английском праве. Москва, 1985.
57. *Крутоголов М. А.* Парламент Франции. Москва, 1988.
58. *Крутоголов М. А.* Президент Французской республики. Правовое положение. Москва, 1980.
59. *Кудрявцев М. К.* Кастовая система в Индии. Москва, 1992.
60. *Кузнецов В.* Религия в обществе и государстве. *Азия и Африка сегодня.* 2001. № 6. С. 13–20.
61. *Лафитский В. И.* Основы конституционного строя США. Москва, 1998.
62. *Лісничий В. В.* Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн. Київ, 2004.
63. *Лубський В. І., Борис В. Д.* Мусульманське право. Київ. 1997.
64. *Лузин В.* Место и роль конституционного соглашения в системе источников права Англии. *Правоведение.* 1999. № 2. С. 103–106.
65. *Марченко М. Н.* Вторичные источники романо-германского права. *Вестник МГУ.* Серия 11. Право. 2000. № 4. С. 52–63.
66. *Марченко М. Н.* Закон в системе источников романо-германского права. *Вестник МГУ.* Серия 11. Право. 2000. № 3. С. 33–43.

67. *Марченко М. Н.* Источники романо-германского права: понятие, виды, классификация. *Вестник МГУ. Серия 11. Право.* 2000. № 2. С. 14–28.
68. *Марченко М. Н.* Отличительные особенности романо-германского права. *Вестник МГУ. Серия 11. Право.* 2000. № 1. С. 26–42.
69. *Медушевский А. Н.* Сравнительное конституционное право и политические институты: Курс лекций. Москва, 2002.
70. *Мишин А. А.* Принцип разделения властей в конституционном механизме США. Москва, 1984.
71. *Овсепян Ж.И.* Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Ростов на Дону, 1992.
72. *Оборотов Ю. Н.* Общеправовое развитие и еврозейская правовая сiм'я. *Философия права.* 2001. № 1. С. 71–74.
73. *Осакве К.* Типология современного российского права на фоне правовой карты мира. *Государство и право.* 2001. № 4. С. 12–22.
74. *Подольская Н. А.* Прецедент как источник права в романо-германской правовой семье. *Вестник МГУ. Серия 11. Право.* 1999. № 6. С. 80–88.
75. *Романов А. К.* Правовая система Англии: учеб. пособие. Москва. 2000.
76. *Рулан Н.* Юридическая антропология / Пер. с франц. Отв. ред. В. С. Нерсесянц. Москва, 2000.
77. *Саидов А. Х.* Основы мусульманского права: курс лекций. Ташкент, 1995.
78. *Сахаров Н. А.* Институт президентства в современном мире. Москва, 1994.
79. *Синицына И. Е.* Обычай и обычное право в современной Африке. История изучения, кодексы обычного права. Москва, 1978.
80. *Синюков В. Н.* Российская правовая семья: Введение в общую теорию. Саратов, 1994.
81. *Современные зарубежные конституции.* Москва, 1991-1992.
82. *Современное право КНР.* Москва, 1985.

83. Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты. Москва, 1993.
84. Судебная практика как источник права. Москва, 2000.
85. Судебные системы западных государств. Москва, 1991.
86. *Супатаев М. А.* Право в современной Африке (основные черты и тенденции развития). Москва, 1989.
87. *Супатаев М. А.* Право в странах Восточной Африки. Москва, 1984.
88. *Сурилов А. А.* Теория государства и права: учеб. Пособие. Киев: Одесса, 1989.
89. *Сюкияйнен Л. Р.* Мусульманское право. Вопросы теории и практики. Москва, 1986.
90. *Сюкияйнен Л. Р.* Шариат и мусульманско-правовая культура. Москва, 1997.
91. *Урьяс Ю.П.* Механизм государственной власти ФРГ. Москва, 1988.
92. Федеративная Республика Германия. Конституция и законодательные акты. Москва, 1991.
93. *Фомичев А. В.* Основы конституционного права США. СПб., 2005.
94. Французская Республика. Конституция и законодательные акты. Москва, 1989.
95. *Фридман Л.* Введение в американское право. Москва, 1993.
96. *Харитонов Е. О.* Рецепция римского частного права. — Одесса, 1996.
97. *Харитонова О. І., Харитонов Є. О.* Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Харків, 2002.
98. *Хайдарова М. С.* Основные направления и школы мусульманского права // Мусульманское право. Москва, 1984. С. 38–48.
99. *Хачим Ф. И.* Вопросы государства и права в идеологии исламского фундаментализма. *Правоведение.* 2000. № 1 (228). С. 20-27.
100. *Хессе К.* Основы конституционного права ФРГ. Москва, 1981.
101. *Цунэ Инако* Современное право Японии. Москва, 1981.

102. *Чиркин В.Е.* Элементы сравнительного государственоведения. Москва, 1994.
103. *Чиркин В.Е.* Государствоведение: Учеб. Москва, 1999.
104. *Чиркин В.Е.* Мусульманская концепция права. *Мусульманское право (структура и современные институты)*. Москва, 1984. С. 3–12.
105. *Шаповал В.М.* Конституційне право зарубіжних країн. Київ, 2001.
106. *Шаповал В.М.* Конституційні системи зарубіжних країн. Київ, 1992.
107. *Шаповал В. М.* Основний закон України у світовому конституційному вимірі. *Право України*. 2002. № 2. С. 10–18.
108. *Элон М.* Еврейское право: Пер. С иврита / Под общ. ред. И. Ю. Козлихина. СПб., 2002.
109. *Юдовская А. Я.* Эволюция права в государствах Европы и Америки. СПб., М., 1996.
110. *Явич Л. С.* Сущность права. Львов, 1985.

